

Apie tėvynės erosą

Gintaras Beresnevičius

Religotyrininko, mitologo, rašytojo Gintaro Beresnevičiaus (1961–2006) tekstai turi keistų, magiškų galių. Jie primena apie save, priverčia prie jų grįžti, liudydami aistringą, nemarią dalį. Knyga „Vilkų saulutė“¹, kurios pirmasis skyrius atskleidė opią, įtaigią ir sudėtingą Tėvynės temą, kaip esė rinkinys buvo parengta 2003 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykloje. Susitelkdamas ties esaties išgyvenimais, jis suteikė Tėvynei tų nepaprastų, gyvasties, vaizdų ir jausmų liudijimų pilnatvę. Savitas, imponuojantis tautinės tapatybės jausmas, kuris neleido jam „taikstytis su svetimųjų mums primestais ikirikriščioniškosios baltų kultūros neisavertiškumo kompleksais“, perteikia nuostabių regėjimų ir rašymo kaip nuotyčio, kaip potyrio ar kaip buvimo kartu galią.

Apie erosą, nesužaistą, natūralų, landšaftinį. Apvalų, kietą ir dantytą kur reikia, įdubusį kur reikia, kur upės būna ir teka ten kur reikia, ir kur ežerų dumbblas – ir tas, kur reikia varliagyviams neršti o gal ir neneršia tie varliagyviai dumble ir dumbblas ežero dugne tik dėl begalinio gražumo debesies, gimęs jam stabdyti, atspindžiui sumauroti, dumblių ežerų juodaskylių ežerų grožis – nuo to, kad juoduma stabdo, ruda ir pilka stabdo, stabdo dangaus žydrumą. (Tpfu, koks nuvalkiotas posakis, bet pasiteisinsiu, kad pasiteisinimas „posakis, deja, nuvalkiotas“ siekia tuos laikus, kai Kažkas, tiesdamas delną virš Čiurlionio chaoso, bylojo – *stan się!* Lietuvišku liežuviu „tebūnie!“) Ir tapo purvo dumblo ir lietaus šalis, *Lithuania*, su gandrau moraliniame herbe; kodėl gandraus aišku – varlių gi daug, o varlių daug nes daug buožgalvių, juk logiška ir biologiška, o buožgalvių daug nes dumbblas, ežerai, pelkės, lietus, ir tikras tikrutėlis gyvenimas pro mėnesiui permet prasi-skaidančius debesies, klišas dangaus nuogriuvas, niekad nežinančias kur dėtis, ar į rytus traukti ar vakaruosna, o gal taip šlamėdami šnarėdami iš jaučio dangiško pūslės prapliupdami tie debesys ir lenda pas dumblynus grožiui.

Debesies ir vandens dumblynų bučinys, vaisingas gandrais ir lietuviais, kitas, ne švelniavilnis erosas, ne pūkuoto ėriuko lūpų zoofilinis bučinys auksiniais plaukeliais pastėrusion ausies kriauklėn, o drėgnas krešulys iš dumblo limpantis prie debesies rudumo, nes jie čia moka būti rusvaspalvės pilkšvumos ir atverti vietą viską atveriančiai ežiui ir ežiukų miglai, sėdančiai pieno plaušeliais ant žolės smailio, ant aguonų lietaus.

¹ Gintaras Beresnevičius. *Vilkų saulutė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 5–16; 23–26; 53–59.

Kitas grožis, ne lako grožis, ne Palecho dėžutės prašmatni marguma, ne saldus glajus ant eklero; ir ne bjaurasties grožis, nes tai per daug kvėpia šprotų aliejumi ištepliotais estetikos chrestomatijos puslapiais; net ne seceso grožis, ne Gustavo Klimto originalas, ne ketvirtojo dešimtmečio mažylė mergaitė nuo secesinio jugendštylinio saldinių popierėlio šypsanti ir garbanota; tai kita grožio ir nuostabos rūšis, tai arklio prunkštimas 2002 Lietuvos žvyrkeliu kylant į kalną, rikšmas, moteriai švelniablauzdei tiesiant ranką į lazdyno riešutų kekę, šakos triokštelėjimas ir moters rikšmas į riešutams polietileną žemyn, gili moters mintis, kai niekas jos negirdi ir nemato; tai baltas eržilas žiūrintis į kiškį kuriam viskas nė motais, agurkas perlūžęs perpus, laukimas nereikalingo telefono skambučio, tai pirštais gėsamos žvakės drėgmė tarp pirštų, tai žinojimas, kad yra miestų, kuriuose važinėja požeminiai traukiniai, tai mažas malonus švino gabalėlis rankoje, tai grynas aukščiausios formos nereikalingumas, blyškiai perregimas žiogas mergaitės delne sumaigytas iš vaiko meilės, tai užglostymas, bet ko užglostymas ilgesingai. Tai žvėries pėdsakas smėlyje, žmogaus profilis prilipęs prie tavęs autobuse, ausies lezgelis, musės nubrėžta ir palikta ore trapecija, tai balta kėdė, ant kurios prieš pusę minutės sėdėjo moteris.

Nemėgstu saulėto peizažo, bet ir pats nemėgimas yra grožis, šešėlyje miegančios musės akis, šuns juodas liežuvis, buvimas po vandeniu kai nerdamas lūpomis palieti smėlį, žalias motociklas, tiesa tai beveik viskas kas gražaus yra saulėtą dieną jei neminėsime šešėlio buvimo, o visa kita gražiausia prietemoje, migloje, arba kaip visada, dar gražu Dievo nemeilės prisipažinimas po mėnuliu prie žvakių „Lavazza“ kavos, gražu nesuskambėjęs skambutis, gražu tai pneumatiniu šautuvu peršautas laikraštis, tai plastmasinis karoliukas ir vaikiškas laikrodėlis po lova, tai peilis duonai pjaustyti žmogaus šone, tai ritiniu susukti eskizai, tai skiedra, tai drožiamos Užgavėnių kaukės kvapas, tai domino kauliukų egzistavimas, rankom tapyta šilkinė skarelė taksisto rankoje, nežinojimas ryte apie nuostabią dieną, kuokštai, bet kokie, tai gaišimas, meškerė, uodo gylys, gruoblėtas šviežias ir šaltas kaštonas ant delno, visko žinojimas apie grybus televizijos bokšte, praėję metai, antrasis *dardjeeling second flush* arbatos gurkšnis, sintetiniai sprendiniai, pilkšvas popieriaus lapas, tai dviejų litų moneta.

O visame šitame susipynusiame begalinio migloto kvėpiančio grožio lauke kur yra jo tėvynė mes ir gyvename apipinti jo vijokline žaluma ir tas grožis ne Kernavės piliakalnių, ne saldaus upės vingio, tai grožis kuriame maudomės ir kuris daro mūsų gyvenimą tikrą nes čia vienintelė vieta kur estetika pagrindžia būtį, ir mūsų namai begalinio gražumo pilki nublukusiais dažais ir stiklais miestų miegmaišiai ir kaimai ir laukai dryžuoti ir kaimo užėigos ir visa tai kvėpuoja mumis, be mūsų šie stebuklingi dalykai būtų beverčiai kaip auksas be žmogaus enciklopedija be daiktavardžių ryklys be žmogagalvės pilve, visa tai neturi prasmės be mūsų nes visa tai mūsų namai, mums statyti ir nuolat dažomi acetonas ir benzinas šviesiausi vaikystės kvapai, mus telydi pokosto verdamų staliaus klijų kvapas valerijonais perkvipusios smetoninės spintos ir mums mūsų palikti piliakalnių miestai vaiduokliai miestai, tikrieji gyvi miestai žiū-

rėti ir vaikščioti į darbo kabinetą po barokinėmis lubomis, bokštai išsipūtę arba sulybę bažnyčiomis, kiemais, po asfaltu kvėpuojančiu smetonišku grindiniu, pilsudskišku bazaltu, itališku marmuru, ukrainietišku bazaltu, granitu, visa tai suriša suklijuoja mūsų gipsas. Mes, sugipsavę Italiją su Lenkija, Prūsiją – su Prancūzija, ir mes patys gipsas, jungiantis gipsas, o gipsas irgi yra gražus, ką beje užmiršau paminėti kaip ir moters šlaunis. Bet juk tai plačiai žinoma.

Kaip ir tai, kad mūsų dumblas yra dumblas plytų moliui. Vakar šnekėjau su suomiu, kuris stovėjo prieš *balvanę* tokią, pirmosios XIX a. pusės miniatiūrinių rūmų pseudobarokinio stiliaus namuką, tokią architektūrinę neskonybę; skaičiavo proporcijas plačiais mostais, juokėsi iš džiaugsmo, maniau, juokiasi, nes iš tikrųjų Vilniaus mastais tai XIX a. nesusipratimas, mėgdžionė, beždžioniavimas tikro baroko, nes šalia per kelis šimtus metrų Petro ir Povilo šventumu ir gyvastim trykštantis, abiejų pertekliumi springstantis tikras barokas; suomis kikeno iš įžūlios šviežienos; šalia stovėjusi brunetė mostelėjo ranka, irgi atmetinai, ką čia, neva atsiprašė, – XIX a. pradžia, tada mėgdžiojimo neskonybė buvo madinga; bet mes čia turime reikalų, teks pakentėti, o suomis džiaugsmingai šokinėjo apie namą. Dar keisčiau – jis jį fotografavo įvairiausiais rakursais.

Ir tik tada supratau, po penkių minučių, kad jis išties džiaugiasi, kad namas jį žavi – tuo, kad proporcijos išlaikytos, barokinė simetrija apskaičiuota, – jis liūdnam atsisuko nesuprasdamas, kodėl aš abejingas šiam architektūros šedevrui, ir gal tada jam pačiam toptelėjo, kad už tokį maivymąsi jis turėtų atsiprašyti ar bent dorai pasiaiškinti: mes, suomiai, neturime senosios architektūros, sakė tas suomis, mano Tamperėje toks namas būtų laikomas senovės šedevru ir puoštų mūsų senamiestį, o jūs nesuprantate, ką turite, nevertinate tokių dalykų, nes turite visą Vilnių, o mėgindamas apibūdinti, ką galvoja apie Vilnių, jis plačiai išskėtė rankas ir apsimetė vėtrunge, nuolat kartodamas: jūs nesuvokiate, ką turite, nes tai jūsų kasdienybė... tai stebuklingas miestas, neįtikėtino grožio, gražiausias Europos miestas, kokį tik mačiau...

Jeigu po Tamperės, – pagalvojau aš, bet balsu tik pagyriau: – Bet jūs turite nuostabią gamtą, – o tylomis pagalvojau, kas gražiau, taiga ar tundra, ir susidrovėjau, jis irgi susidrovėjęs linktelėjo tai mudviejų minčiai, kad taiga ir tundra savo grožiu tiesiog lenktyniauja tarpusavyje, ir surūgo. Važiuodamas nuo Suomijos į pietus, – sakė suomis, – mačiau, kad kaip tik nuo Lietuvos prasideda *Europa*. Tai visai kas kita, turtinga, kultūros, tradicijų prisodrinta erdvė, ir architektūra čia ribų ir sienų neturi; čia yra ir baroko, ir rokoko, ir klasicizmo, ir gotikos gabalaityje, ir viskas vienoje vietoje, tirštumoje, – kalbėjo suomis, visai emocingai ir vis mosuodamas rankomis. Nuo čia Europa.

Klausiausi galvodamas, kad vis dėlto mano patriotinės formos ausys nori išgirsti tai, ko visai nesama, gal girdėjimo klaida, bet man regis, jis pasakė kaip tik tai – *Europa* pradžia, ne *Mitteuropa*. Bala žino, bet tą tarpsnį – Latviją, Estiją – jis praleido kaip savitą Suomijos tęsinį.

Pradžia nuo čia, – kartojo jis, čia jau viskas vienoje vietoje.

Mes nuėjome nuo tų rūmelių, kažkokio gėdingo daikto, tinkamo nebent lie-sai Sankt Peterburgo ar kokio amerikoniško Pitsburgo senobei padabinti, ir aš at-sisukdamas mečiau – *Spielzeug* (žaisliukas), netikras daiktas, niekai architektūriniai; susižavėjęs suomis šaukė *ja, Spielzeug*, suprato tai kaip nuostabybę, į kurią jis atsi-grėždamas dairėsi it koks Tamperės Napoleonas, norintis tą namuką ant delno nusi-nešti į Suomiją.

Po balom visom, galvoju, išties nesuvokiam, ką turim; ir to suomio visai neguodė, kad jis galėjo tarti, jog jie turi fantastišką suomišką moderniąją architektūrą, jis tik pakreipė ūsą. Jie dirba Europai, JAV, – sakė jis, o mes norime to, kas būtų *authentisch*. Tie dalykai nepadaromi, jie yra arba jų nėra.

Kaip ir Vilnius.

Beje, galvoju, pastatytas ant pelkynų, upių ir bedumblių upių, dumblas užsineša vėliau, ant mamutų kaulų, kaip ir ant kunigaikščių, ir ežeruose, kurie stovi. Kada jie dumblių pakankamai ilgai, visi buožgalviai nueina velniop ir pasilieka žolėta vieta būti po debesų drobulėm, vilnų sukalais, iš vieno kampo į kitą, vieta, kuri yra gera būti stebint galvakojus ant riedlenčių, riedinėjančius ant pakatedrės grindinio it ko-kie pelkių vabalai čiuožikai, ateitis mūsų, galvoju. Buožgalviai, ir tie – ant riedlenčių... Ga gerai, kad taip, bet kas būtų geriausiai Lietuvai, manau kad mes taptume įdomūs, tai, žinoma, Nesė Platelių ežero viduriuose.

Negi buožgalvio negalima normaliai klonuoti?

Štai kodėl Lietuvos ateitis – biotechnologija.

Suomiai joje irgi, rodos, kažką krapštosi...

Sekmadienis – sausros vieta

Sekmadienis judėjams neturi šventumo, jį turi šabas, šeštadienis, sakrali diena, po pasaulio sukūrimo Dievas ilsėjosi šeštadienį; tačiau katalikams išeina sekmadienis; galiausiai, žinoma, vakarietiškojoje kultūroje įsivyrąja šeštadienis ir sekmadienis kaip poilsio dienos; islame – tai, beje, penktadienis, nors sakralumą turi ir ketvirta-dienis, tarkime, ketvirtadieniais musulmonui bemaž neįmanoma neduoti išmaldos, nebent jis pats išmaldos kaulytojas profesionalas. Europa, tiesa, dabar nuo tradicinio sekmadienio perėjusi į dviejų šventadienių savaitgalį, praregėjo, kad penktadienį ne-valia dirbti dar ir ES musulmonams, taigi savaitės pabaigoje jau rikiuojasi trys šventos dienos, šventos ar kankinančios ir baugios. Bet mes ne apie jas visas, mes apie sekma-dienį. Apie poilsį.

Tas Dievo poilsis, vadinkime jį sekmąja diena, gąsdina. Dievo poilsis vargiai teikia jam pačiam specifinio malonumo, juk nuo pasaulio sukūrimo jis, atrodo, ilsisi. *Deus otiosus*, Dievas atostogose, Dievas pensininkas, Sekmadienio Dievas.

Sekmadienis šiandien tapęs nusakralinta plyne, kurioje supermarketų inkluziai, veikiantys dieną naktį, alaus šventės su loterijom; tai ne gyvybės inkluziai, ne tąsą turintys, ne gyvybę teikiantys, o dirbtiniai dirgikliai, už kuriuos mokama: supermarketuose – grynais arba kreditine kortele, alaus šventė už tamsaus skysčio įkalbėtą apgaulingą trumpalaikį džiaugsmą atsilygina tuščiomis pirmadienio pagiriomis, loterija už viltį užmoka nerimu ir kvailoko bei naivoko tikėjimo suspindėti žvaigždžių aukso blizgesiu žlugimu, kritimu; lošėjai, suspaudę rankose vilties kondensatus, virtusius tuščiais ir vėl neapmokėtais laimės vekseliais, eina miegoti surūgę ir pirmadienį regi buitį, ne pinigų spindėjimą; sekmadienis – tai viltis, Babilono loterijos viltis išstrūkti iš kasdienybės, tačiau – be bažnyčios, be išgyvento sekmadienio sakralumo – lieka pro pirštus prisisunkianti viltis ir tėškimasis atgal į buities guolį, į naktį, į pirmadienį, kai pagal astrologių prognozes gera matyti skrendančią paukštę.

Nekenčiu sekmadienių, nors tai nepatriotiška ir nekatalikiška, kaip nemėgstu ir švenčių, tai irgi ideologiškai ir etiškai neteisinga, šventes švėsk, sekmadienį švėsk, Viešpatie, kas per šventimas tą dieną, kai tu dar toliau nei kasdienybėje, netikras šventės šventumas, įžūlios nuobodžio šventės, kurios įkyriai kabina tave savo blizgančiomis briaunomis, sekmadienis – ištuštėjusi erdvė, ištuštėjęs miestas, nutilęs kaimas ar miestelis; už langų televizorius savaitgaliais dar nuobodesnis nei kas dieną, už lango Saulės išdegintas peizažas, sekmadienis man primena Saulės nusvilintą slėnį, europinės kalbos išsaugojo mitraizmo ar Saulės kulto atšvaitų, sekmadienis ten įvardijamas kaip Saulės diena, *Sonntag* vokiškai, žodis kerta kaip iškeltas botagas, žiebia į veidą karštos tuštumos alsavimas, sekmadienis kupinas Saulės, net jei tai ūkanotas savaitgalis žiemą, net jei šlapdriba, mintys vis vien sukasi apie Saulę ir Žemės nevaisingumą, minčių sausrą, suskeldėjusį dirvožemį, sausas snaiges, sausą žolę po karščio dangumi.

Sekmadienis – diena, kai Dievas ilsisi, kelia siaubą; Dievas ilsisi, o tai tas pats, kaip išjungtas greitosios pagalbos telefonas, Dievas ilsisi, ir mes pamatome, kas per užsiėmimas – poilsis. Atsitraukimas nuo gaivinančio darbo darboholikui, tai įkyrus žiūrėjimas į lubas ar persimetimas prie buitinių nesutvarkytų darbų, bet jie sekmadienį krenta iš rankų.

Dievas ilsisi, ir mes giedame giesmes iš apačios, kad jis tik nieku gyvu nenusnaustų. Pernelyg giliai neįmigtų. Juk yra kažkokia priešara – Dievas sekmadienį ilsisi, o pagrindinės savaitės pamaldos sekmadienį. Tai ką – Dievui dirbti be poilsio dienų? Kaip prekybos centre lietuvaitėi kasininkei, kaip siuvėjai užsieniečių nupirktoje siuvykloje be atilsio, o sekmadienis, laisvas sekmadienis, tai diena nesusipratimas, kūnas ilsisi, tačiau raumenys tebėra įsitempę, dvasia klaidžioja nuobodžio raistu, ir tas raistas išdžiūvęs. Sekmadienis – diena, kai atsiveria tavo tuštuma, suplazda, pakyla ir trenkiasi į aplinkos tuštumą, pažirusios skeveldros vertos Sniego karalienės nuobodžio. O Saulė turi pulsuoti, gyventi aistringai, sekmadienis – tai diena, kuri nuo seno skirta šokiui ir kūlversčiams, nors dažniau tuos kūlversčius minimalizuoja dogmos ir nustato šabo ar sekmadienio taisyklės. Diena su taisyklėmis, tai diena, kuriai išmušti dantys, die-

na, kur viskas sudėstyta, kurią tu turi švęsti, tokia diena tiesiog atstumia gyvybingą organišką sielą, šventė, kuri pažymima nuobodžiu ar išvykomis, išvyka ir yra bėgimas nuo sekmadienio katastrofos, ir visi sekmadienio renginiai turi tau padėti pabėgti nuo jo prievartos, nuo rutinos, bet tie renginiai patys tapę rutina, prieš sekmadienio nuobodžio veidrodį kartojamomis grimasomis; sekmadienis žiaurus, nes tai – ne kasdienybė, jis nevaisingas, nes nedirba, nekuria, priešingai – sekmadienis suspaudžia, suveržia varžtus pasmerkdamas vienintelei leistinai pramogai – nuoboduliui.

Sekmadienį gelbsti knyga, jei ji per stebuklą iškrenta iš nuobodžio sūkuriu, nekrisdama iš rankų, bet sekmadienis pavojingas net knygoms, jos beaistrės ir nusunktos, o stori filosofijos foliantai sprogsta nuo dulkių ir nepakeliami rankoms ir smegenims, nes per didelis nuobodis, laimingas tasai, kuris sekmadienį praleidžia keliaudamas iš vietos į vietą ar dar geriau – judėdamas nežinoma nesirinkta kryptimi; sekmadienis niekada netampa nuotykiu. Detektyvuose žudoma sekmadieniais, ir aišku kodėl. Iš nuobodulio. Ir kriminalai visi savaitgaliniai, ir autoįvykiai, – nuobodulys, alkoholis, traukiantis iš nuobodulio pigiomis trauktinėmis ar juodu alaus sunkuliu, palaiminti, kurie sekmadieniais keliauja ar miega. Jie pabėgę iš prievartos zonos. Tik kelionė, žinoma, iliuzinė paguoda, o pabundi sausomis šnervėmis, sausa burna sausose savo kambario plynėje, ir nieko neveikimas – tai vienas iš kiniškų kankinimo būdų.

Galima pasidaryti sekmadienį, paversti jį darbu, egzotišku veikimu, išmetančiu už nuobodžio ribų ir taisyklingo sekmadienio rato, apsimesti sekmadienio Pigmalijonu, nors ir tai gana iliuziška. Mes prašapome sekmadienį, jis dingio, nežinau datos, bet jis iš šventės pavirto pareigos nuoboduliu, gal tai nuo fasadinės krikščionybės laikų, tik kada jie stojo už lango? Prieš dešimtmetį, per kontrreformaciją, prieš septynis šimtmečius? Reguluojama diena negali būti šventė, sekmadienis kaip ir šabas yra reguliuojamas papročių, visuotinio nedarbo nuotaičių ir bedarbio kančios išgyvenimo; šventė be ritualų, suprantama, nėra šventė, bet dabar, kai senieji ritualai išsunkti, prasmės išsunktos, likusios sausos apeigos, nieko neatliepančios žmogaus vidui, aidas be varpo, taisyklės be įstatymo, ženklai be prasmių.

Šventė – diena, kada turi būti keliamas triukšmas, o sekmadienis pasibaisėtinais tylus; sekmadienio triukšmas, koncertinis žaidimas bando išbaidyti nuobodulį, džiunglių pigmėjai ar dykumų bušmenai tokiais atvejais muša tamtamus. Nežinau, kas gražiau. Bet tamtamą mušti, manding, estetiškiau nei eiti į spektaklį. Tamtamas žmogiškesnis nei fleita, pučiama per nosį, ir, be to, jei jau apie teatrą, tai W. Shakespeare'as ir tas numirė, o tamtamas – ne. Tamtamai ne tokie. Tamtamai nemiršta.

Kaip ir sekmadieniai, amžini, ištraukti iš gyvenimo ir pakabinti Saulėje džiūti it plekšnė, ištraukta iš konteksto, tai yra jūros, ir atiduota Saulės eduoniui ore žemyn galva; natūrali džiūvėsio padėtis. Ir mano sekmadieniai tokie plekšniški, ištrauktas iš darbo dairaisi ko imtis, o imtis nėra ko. Aplink nedarbo bausmė, tuštumos prievarta, žmogus be darbo yra vergas, galvoji, nes vergo darbas iš jo atimtas, bet ir jam sekmadienis – diena, kai jis patiria didžiausią prievartos gūšį ir sugalvoja, kaip perpjauti

gerklę šeimininkui, sekmadienis – tai prievarta, o darbas yra laisvė net vergui, nes jis save išlaisvina dirbdamas, kodėl kalėjimuose trokštama darbo, – nes tai laisvės pavidalas, dirbantis yra laisvas, kol jis dirba. Dievuliau, koks žmogus yra tuščias be veiklos, paliktas išsiurbiančiam pramogos siaubui, parodančiam, kad tu esi nieko vertas ir tavo tikrasis vardas – Tuštuma. Kad ir kiek tu jį slėptum po magiškom formulėm, standartiniais vardynų vardais ir veido kaukėmis. Tavo vardas – Tuštuma, todėl tu Jonas ar Petras, šventojo vardo užuobėga arba tavo vardas jūros, akmens ar gėlės, ar pagonio, stiprus, gaivališkas, kuriuo prisidengi, žinodamas, kad jis buvo skirtas Tuštumai gožti gamta.

Atgailos forma, gal sekmadienis – atgailos forma, samprotauji pamaldžiai, ir ima aiškėti, kad skaistykloje tai jau tikrai amžinas sekmadienis; o rojuje sekmadieniai uždrausti kaip ir šventės, nes ten žmogus yra laimingas ir nevalia jo trukdyti, sekmadienis rojuje reikštų, kad ten nuobodu, o tikriausiai ten amžinas antradienis su ketvirtadieniu išsyk, nes amžinybėje laikas susipina į mazgą; ir ten nuolatinė linksmo darbo ir kūrybos diena – amžinas trečiadienis.

O sekmadienis duotas kaip perspėjimas jo klausantiems, o klausantiems tegaliu atsakyti, jog sekmadienis – tai nuoroda, kad Žemėje iš tikrųjų nėra kas veikia.

Bet negi ir be sekmadienio tai dar buvo neaišku?

Lietus dzūkiškai

Mėgstu lietu, jis dieviškas ir šlapias, jis šią vasarą paverčia nepaprastai gyva.

Mėgstu lietu, ne kokią sumautą dulksną, tegalinčią įvartyti melancholiją, bet gerą tikrą pliaupimą, kai oras maždaug plius penkiolika ir kai iš debesies griūte griūva vanduo. Neturiu lietsargio, jis – kvailas *pižoniškas* atributas, lietus yra ne tam, kad nuo jo dangstytumeis, o tam, kad sulytum. Be proto gera Dievo vanduo. Per liūtį kelias sekundes vėsoka, kaip į šaltą vandenį brendant, bet po kelių akimirku, per kurias gėdingai narini smakrą – esą šalta, esą lyja, – atsiranda kitas, šventinis, šventės potyris, netokumo jausmas, kai stuburas atsitiesia, paskui jį ir smakras įsibeda horizontan, kai esi laisvas ir šlapias, kada esi vandeny. Gal čia kiek psichoanalizės reiktų – bet vandens visada vandenys... Psichoanalitikas baseine... kvailas vaizdas? Pasakysiu tik, kad psichoanalitikas po lietum – šlykšti pornografija.

Kaimas Dzūkijoje, vienkiemis. Per puskilometrį aplink nėra nieko, tik pievos, sliekai ir viena kita karvė. Karvė kaip karvė...

Bet kumelė!

Grakšti, ketvirtus metus einanti, einanti šokio žingsniu. Su ja arti lyg ir įmanoma. Bet įkinkyta į vežimą ji šoka. Ji šoka ganykloje. Ji sėdi (taip, ji moka *sėdėti*), o pamačiusi mane, ima linkčioti galvą. Ji moka skaičiuoti, šokti tango, su kaimo eržilais neprasižėdė. Lygis, manding, ne tas.

Prisidirbai, sakau jai, o mano inkarnacija paskutinė.

Kumelė nusikeikia, bet tik tiek.

Aš ją paglostau, ji pakelia koją ir mėgina su manimi sveikintis, pastebiu, kurią koją ji pakėlė. Dešinę. Mandagi mergaitė.

Negaliu tau padėti, sakau, niekuo negaliu – nors gal nori protekcijos į cirką?

Ji sodriai nusispjauna.

Aš žinau, ko ji nori, ji norėtų, kad pas ją atvyktų parapsichologai, ją fotografuotų, filmuotų ir klausinėtų, kiek bus dukart du. Nauja inkarnacija, matosi.

Nieko nebus, ne ant to pataikei.

Televizijos oro prognozė pareiškia, kad rytoj giedra. Uošvis, jos negirdėjęs, žvilgteli į besileidžiančią saulę, mesteli – rytoj lis, bus perkūnijos. Paslaptینگai nusišiepiu. Dzūkai tie, dzūkai.

Rytoj, žinoma, lyja. Su perkūnija. Sinoptikai neatsiprašo. Su uošviu vakare žiūri-me „Panoramą“. Jis replikuoja kažką apie Europos Sąjungą, iškeikia Karbauskį, o Paulauskas, Brazauskas ir Rolandas Pavilionis jam daro įspūdį. Dėl pastarojo apspangstu, rektorius ir man daro įspūdį, bet laikau jį intelektualų interesų gynėju, o štai jis turi rėmėjų Slabadėlėje. „Jei mokslo nebus, Lietuvoje nieko nebus“, – replikuoja uošvis.

Patylėjęs: „Greitai rinkimai, o konservatoriai pas mus vargiai beatvažiuos...“ Su kažkokia nuoskauda balse. Klausiu, kodėl gi nevažiuos...

Suplėšysim, paprastai atsako dzūkas, viena ausim klausydamasis žinių, ir jie tai žino. Su šakėm eisiva, sudraskysim į *šmotelius*...

Laikau save kiek liberaliu, bet mano liberalizmas prieš valstietišką... Uošvis tikras dzūkas, smulkaus sudėjimo, bet vien gyslos ir raumenys, kaip ir visų kitų kaimo vyrų. Nenorėčiau būti konservatoriumi Slabadėlėje...

Tvinksta, visą dieną tvinksta lietus, aš jo beprotiškai noriu. Kasu bulves, prakaitas upeliais krenta ant kirminų, karkvabalio lervų, pūškuodamas pusvalandį, prikasu *kašikcij*, kaip dzūkai sako. Baisiai norisi rasti romėnišką monetą, bet kur tau.

Karšta. Aš žvėriškai noriu lietaus. Prikasiau *kasiką*, sakau. Niekam tai nepadaro įspūdžio. O man rankos virpa, prakaitas žliaugia, einu pūtuodamas. Nugalėjau visus karkvabalius, o niekam nė motais. Ar kas bandė prikasti pusmaišį bulvių? *Pižonai*.

Einu teisėto poilsio, skaitau Kunderą.

Lietus, šios vasaros lietus, išplėšė gyvybės papliūpą. Išėjo vandens žvėrys. Jie virpa savo šlapiais kūnais, vardai jų kelia nerimą vien savo skambesiu, tai žąsys ir antys. Ar žąsiukai ir ančiukai? Pūkuoti, plačiais snapais, čiauškantys. Prapliupusi drėgna žolė padarė savo, visa Slabadėlė įsitaisė vandens paukščių. Rudenį pjaus. *Blūdijs* kalakutų šeimyna. Kalakutė, ta inkų imperijos ambasadorė, savo vaikus globodama, dar ir visus kiemo paukščius apgina nuo varnų ir vanagų.

Lietus vis artėja. Pritvinko.

Žaibai, pliekiantys pavakary, panaikina įtampą, aplinkui – vandens siena, vištos tingiai sulipa į vištynyką, bet neina snūstelėti, spaudžiasi prie atviro langelio ir smal-

siai spokso laukan. Iš sutemų drėgmės išnyra du pojauniai dzūkai, atnešdami milžinišką lydeką, aštuoni litai, ir niekaip numirti negalinti žuvis dideliais dantimis.

Moterys, bet ir vyrai

Susapnavęs, kad esu moteris, atsibusčiau šalto prakaito išmuštas ir kažin ko susigėdęs. Užribis, netvirtas tiltelis po kojomis, kažkokia nevilties pelkė. Tokio košmaro niekam nelinkėčiau.

Nežinau, kaip moteris jaustųsi po tokio sapno – paregėjusi, jog virto vyru. Manau, nustebtų ir plūstųsi, bet tik dėl formos, nes bent teoriškai prarasdama fiziologiją įgytų jau dvigubai lengvesnio socializavimosi galimybę. Irgi teorinę, visomis prasmėmis. Vyro socializacija lengvesnė, bet nepasisekimai jam daugiau kainuoja. O kas šiais laikais yra socializacija? Turėti darbą, daryti karjerą?

Jeigu vyras neišlaiko šeimos dirbdamas keliuose darbuose, visa ta socializacija niekų verta. Feminizmas pas mus turi daugybę pretekstų raidai ir sklaidai. Dar prieš kelerius metus mėginta kelti viešumon feministines idėjas; užgeso viskas. Dėl daugelio priežasčių, kurių nesurikiuosi pagal svarbą, kurioms neužvilksi uniformos. Bet monumentaliausia ta, kad moterys pavieniui išsilaikyti dažniausiai negali, negali ir daugybė šeimų. Apytiksliai išsilaikyti gali vienas vyras. Šiandien tai tiesa, galiojanti didžiąjai daliai gyventojų. Moterys, sugebančios veikti ekonomikoje ir politikoje, tampa daugiau belyte socialine funkcija, o ne moterimi. Ji tiek padeda pastangų, kad išsilaikytų, jog visas jos moteriškumas sutelpa į laiku atnaujinamą makiažą, o dvasinis gyvenimas tėra tik pastangos prilygti moteriškų žurnalų primestam stereotipui, kuris iš esmės yra maskulinistinis. Moteris tokiuose žurnaluose verčiama priimti vyrams patinkančią išvaizdą, prekinį vaizdą. Beje, žurnalai moterims simptomiški – daug paveikslėlių, tekstai klaikiai trumpi ir iš esmės be turinio.

Kur čia vieta feminizmui? Akidangčiai užmaukšlinti. Moters pastangos sutelkiamos į nuasmenintą būvį. Tiesa, visa masinė kultūra ir reklaminė industrija tikina, kad tai – pati savarankiškiausia ir laisviausia būklė. Feministinei laikysenai Lietuvoje vietos nėra. O kas gi būtų feminizmas ekonomiškai nuskurdusioje ir kultūriškai pavargusioje visuomenėje? Riksmas tuštumoje. Feminizmas įmanomas tik ekonominės gerovės sąlygomis ar bent jau normaliai vidutiniškoje visuomenėje, kur nėra realios bado grėsmės, o jei ji atsiranda, išsyk švelninama socialinės pagalbos, perkvalifikavimo ir kitomis programomis. Ar (tai jau visiškai mums neįtikėtina) atlyginimu, už kurį šeima gali pragyventi. Jei pačiam trūksta, galima nekreipti dėmesio, blogiau, kai tai paliečia vaikus. Kur gali atsirasti tokia galimybė Lietuvoje ir kaip? Kaip moteris gali būti moterimi, neprarasdama savo vertybių, netapdama vyro priedėliu ir – nesutapdama su įsivaizduojamu, teoriškai sukurtu laisvos, nepriklausomos „moters su kiaušiniais“ modeliu?

Užtat ir paklaikčiau, kad ir sapne virtęs moterim. Kaip iš šitokios būklės išsisukti – kiekvienas variantas plieks per sąmonę, savimonę, buitį ir būtį. Jei visuomenė, kurioje gyvename, būtų pakankamai kritiška ir savikritiška (antraip – kultūringa), padėtis atrodytų kitaip. Dabar gi – baugu ir kvaila.

Tik feminizmo irgi nederėtų pervertinti. Feminizmas Vakaruose pats tapęs post-industrinės visuomenės stabu. Jis pateikiamas kaip alternatyva moters-objekto, daikto sampratai. Atsiranda moteris kaip veikiantis, įžūlus, agresyvus subjektas, greičiau primenantis girtą, savim susižavėjusį patiną. Tik ar patino elgesį mėgdžiojanti moteris išlaiko savo prigimtį? Ar jai lemta, ar reikia priimti vyrišką elgesio būdą ir vyriškus savęs vertinimo kriterijus?

Tad kas moterims lieka? Ar feministinis stereotipas, ar maskulinistinis? Abu juos vakarietiška modernioji visuomenė toleruoja ir šiais laikais netgi skatina. Ir vienas, ir kitas variantas veikia bemaž vienodai. Nuasmenindami.

Kad ir kokį stereotipą prisiimtų moteris, ji vis vien jų suvienodinama ir valdoma. Reikia užsiėmimo ar ideologijos – ir bus. Feminizmas irgi būdas moterims sutramdyti – pasiekti, kad jos gravituotų į konkretų stereotipą, o su juo, nors ir garsiai rėkaujančiu, susitvarkyti nesunku. Be to, čia sukasi ir nemaži pinigai. Vien feministinė literatūra, spauda, žodynai, specifiniai drabužiai, kavinės, kultūriniai renginiai – viskas įjungta, kapitalizmas įsukęs į savo trajektorijas feminizmą, ir labai daug kas moterų emancipacijos srityje tik blefas.

Patricentrinė visuomenė moterims nustatė vietą: ji buvo vyro priedėlis. Patricentrinė visuomenė dažniausiai susiformuodavo klajoklių gentyse, o indoeuropiečiai ir semitai, kūrę Vakarų civilizaciją, irgi buvo klajokliai. Jei jie tapdavo žemdirbiais, varžtai „vietose“ kartais būdavo atleidžiami. Tačiau visa baigdavosi tuo, kad moteris išsikovodavo šiek tiek vyro teisių (galėjo paveldėti, perimti ūkį vyrui mirus, bendrai valdyti turtą, atnašauti aukas, jei vyras išvykęs arba miręs). Lietuvos statutai moterims – tuo didžiuojamasi – suteikdavo palyginti nemažai teisių. Kaime jos išsikovojo realią įtaką, svarbą, nebūtinai matuojamą paragrafais.

Gaspadinės neretai tapdavo tikrąja ūkio galva, sprendžiančia ir lemiančia. Žemaitės ar J. Baltušio vaizduotos valdingos gospadinės – ne išsigalvojimas, moterys, ypač tam tikro charakterio, labai nesunkiai gali užimti šeimos galvos vietą net patricentrinėje visuomenėje. Individualia, o ne teisine tvarka.

Dabar turėtume kalbėti ne tiek apie moterų, o apie žmogaus teises (pensininko teisės nenumirti nelabai paisoma, nesvarbu, ar tai pensininkė, ar pensininkas). Žinoma, lyčių lygiateisiškumas – svarbus siekinys. Bet kol kultūroje ir ekonomikoje vyrauja ne padorumas ir įstatymo raidė, o interpretatoriaus siekiai, čia nieko esmingo neįvyks. Skelbime galima nenurodyti pageidaujamo samdomo darbuotojo lyties, bet jei reikės, bus pasirinktas vyras, atmetant moterį pagal kokį nors kvalifikacinį kriterijų.

Moteris stabdo ne tiek įstatymai, kurie kaitaliojami gana nesunkiai, kiek bendra „povandeninė“ kultūrinė nuostata. Ją apibūdinti galime kaip varganą patricentrinės

visuomenės nuostatą: vadas yra vyras. Varganą todėl, kad žemdirbystė, sunkiausia ūkio šaka gal po kalnakasybos, kiekvieną sezoną grasina ištikti gentį nederliumi, badu, pražūtį, priešišku genčių apsuptis, karai, ūkinė ir egzistencinė įtampa reikalavo nuolatinės tvarkos, organizuotumo, subordinacijos. Organizuoti turėjo fiziškai stipriausieji, o tai buvo vyrai (ta aplinkybė – jokia diskriminacija, kažkodėl joks feminizmas dar nekalba apie bendras lengvosios atletikos ar sunkumų kilnojimo rungtis tiek moterims, tiek vyrams). Klajoklinė visuomenė, tą patricentrizmą išugdžiusi, irgi reikalavo ilgų žvalgybinių žygių, kuriems moterys nepajėgios, nes su jomis turėdavo likti vaikai, reikėjo užsiimti naujas ganyklas (išvaikant vietines gentis), prižiūrėti galvijų bandas. Galų gale moteris, kad ir labai feministiškai nusiteikusi, trimečio jaučio taip lengvai nepapjaus.

Patricentrinė visuomenė, klajoklinė ar žemdirbiška, buvo tiesiog natūralus, prigimtinis darbo pasidalijimas. Kol pirmą kartą žmonija dar nepradėjo medžioti, o rėmėsi rankiojimu, ji buvo matricentrinė, ir kai atsirado pirmieji žemdirbystės pradmenys – irgi. Tačiau tai, kas buvo įmanoma šilto klimato zonoje, Afrikoje ar Viduržemio jūros baseine, kur pavykdavo nuimti kelis derlius, Šiaurės Europai, pietinių stepių ar pusdykumių pasauliui netiko. Čia reikėjo vyriškos fizinės jėgos, ištvermės ir moteriško nuoseklumo bei gelbėjimo išlaikyti tai, ką vyrai iškovoja mūšyje su priešais ir gamta.

Trumpiau tariant, patricentrizmas – tai feminizmo rūšis. Tam tikromis aplinkybėmis patricentrizmas – moterų susikurtas būdas išsilaikyti ir giminei pratęsti. Dėl kelių paviršiuje glūdinčių priežasčių. Viena: patricentrizmas – tai tokia visuomenės sąranga, kai vyrai iš paskutiniųjų stengiasi išlaikyti savo moteris, gina jų interesus, saugo nuo tiesioginio kontakto su chaosu ir blogiu, rūpinasi, kad giminė bet kokia kaina būtų tęsiama. Kita priežastis – ir pačioms moterims patricentrinė visuomenė yra gynimosi ir apsaugojimo būdas. Moterys negali neprarasdamos savasties eiti į karą, ganyti dešimtūkstantinių galvijų kaimenių – tam jos mobilizuoja vyrus. Tokio feminizmo, kaip kadaise gyvavusi patricentrinė visuomenė, civilizacijos istorijoje daugiau nepavyks sukurti. Visi kiti feminizmai bus tik šio, patricentrinio, absoliutaus feminizmo šešėliai.

Galima paprieštarauti: yra istoriškai paliudytas atvejis – Herodoto minimos amazonės. Tai buvo moterų visuomenė be vyrų, jos bukliai jodinėjo, šaudė iš lankų, ganė galvijų bandas, o mūšyje įkresdavo ir vyrams. Galimas dalykas, tai tiesa. Tik: šios amazonės nusipjaustydavo krūtis – kad būtų patogiau šaudyti iš lanko. Bet tai ir simboliška – moterys, norinčios gyventi nepriklausomai nuo vyrų, pačios gravituoja į vyrus. Jos praranda moteriškumo atributus, bet vyriškųjų neįgyja.

Gal paprasčiausiai tiesa tokia: yra moterys, yra vyrai. Vieni be kitų negali. Vyras, paniekinę moteris, sumoteriškėja (dėl moters atmetimo antikinėse civilizacijose išplito homoseksualizmas ir pederastija). Jos, atmetusios vyrus, tampa nupjautakrūtėmis amazonėmis, raumeningais padarais, bet jau nebe moterimis.

Amazonių eksperimentas nesikartojo ir apie jo likimą tolesnių liudijimų nėra – suprantama kodėl. Tokia moterų visuomenė negali reprodukuotis. Gal amazonės pajuto pašėlusį svaigulį susapnavusios, kad tapo vyrais. Savo buklumu ir išlavinta kovine meistryste įveikusios vyrų būrius, jos turėjo pajusti, kad atliko neįtikėtiną žygį, kad tapo laisvos, kaip laisvi yra vyrai.

Bet vyrų laisvė yra laisvė gyventi moterims ir dėl moterų. Amazonės to neižvelgė, o išorinis vyro mėgdžiojimas neperima vieno – jo atsakomybės pojūčio. Net kvailiausiose ir, atrodytu, vaikiškiausiose savo užmačiose jie viską daro dėl moterų. Jei tironas žudo, tai dėl to, kad padarytų įspūdį moterims. Jei poetas kuria, tai dėl moterų ar bent jau per moteris. Jei minezingeris gieda – jis apdainuoja moteris. Jei riteris kalaviju šnioja priešus nebodamas pavoju, trykšdamas mūšio aistra – jis tą daro dėl moters, kad ir kaip keistai tai skambėtų, kario šlovė svarbi ne jam pačiam; nereikia gerai įsižiūrėti – ant kario šalmo jo mylimosios kaspinas.

Kad iš to nieko gero neišėjo – kitas klausimas.

Homeland Eros

Gintaras Beresnevičius (1961–2006) is Lithuanian historian of religions specializing in Baltic mythology and writer, whos texts reveal strange and magical powers. They remind us of themselves, encourage us to return and reread them, testifying passionate, undead fate. Book “Wolves sun”, whose first chapter explore sensitive, evocative and complex topic of Homeland eros, as a collection of essays was developed in 2003 by Lithuanian Writers’ Society Publishing House. Focusing on the experiences of presence, he filled the Homeland with all fullness of those extraordinary vital images and feelings. Distinctive, special feeling of national identity, which did not allow him to “put up with pre-Christian cultural inferiority complexes imposed upon us by strangers”, conveys the wonderful visions and the power of writing as an adventure, or experience of being together.

In memoriam Romualdai Granauskui

Viktorija Daujotytė

Petras Repšys. Medalis Romualdai Granauskui, 2012, Ø 8 cm.

Atsisveikinti su mirusiuoju, išreikšti pagarbą ir šlovinti gyvenimą, darbus, vertinti kūrybą, nuopelnus, išreikšti liūdesį, paguosti artimuosius – tradicija, pareiga, ritualas ar malonė. Antikinėje Graikijoje buvo kuriami rimti, gedulingo turinio eilėraščiai, dainos ar trumpi instrumentiniai kūriniai, skirti mirusiajam apraudo-ti, vadinamieji trėnai, rašomos laidotuvių kalbos, poezijos kūriniai mirusiojo garbei, arba eiliuoti antkapio užrašai, vadinami epitafijomis, giesmės, kurios kuriamos specialiai toms laidotuvėms ir negali būti kartojamos, vadinamos epicédijomis, ir t. t. Senovės Romoje plėtojami laidotuvių poetiniai žanrai suformavo originalų ir

įvairialypį kanoną, tęsiamą Europos renesanso ir baroko kultūrose.

Dabarties laikais mes išgyvename tam tikrą atminties atrofijos formą. Skubėdami gyventi pamirštame rasti laiko sustoti, susimąstyti ir pažvelgti amžinybei į akis, atsisveikinant su mūsų mirusiais. Šia proga prisimintini profesoriaus Juozo Girdzijausko žodžiai: „Aš nuo jaunų dienų galvoju apie mirtį. Ir dabar gyvenu ta artėjančia perspektyva vis dažniau atsi-grežiu į praeitį, vis dažniau duodu ataskaitą sau pačiam: kas toks esu, kas manęs laukia. Su kiekvienais metais vis labiau gaila, kad artėja saulėlydis. Didžioji paslaptis, kurios nenusto-ju mąstyti. Ir nesumąstysiu. Nors nesu poetas, nebent taip galėčiau pasakyti:

Laukiu tavęs mirtie, baugi paslaptie,
ant dienos ir nakties šiurpulingojo slenksčio –
virpėdamas laukiu tavęs“¹.

Atradimų ir praradimų nuojautoms skirtame veikale „Gedulo raštai“ Jacques Derrida siekė įamžinti savo keturiolikos mirusių draugų – Roland'o Barthes'o, Giles'io Deleuze'o, Michelio Foucault, Jeano-François Loytard'o, Paulio de Mano ir kt. atminimą, klaidžiodamas giliose įžvalgose tarp draugystės, ištikimybės, baigtinumo ir gedulo. „Pasaulis, sustabdytas viena nepaprasta ašara... atspindi patį išnykimą: pasaulis, išstisęs pasaulis, pasaulis savaiame, dėl mirties paėmė iš mūsų pasaulio ne tik tam tikrą gyvenimą, tą momentą, kuris priklauso mums, bet kiekvieną kartą, be jokių apribojimų, kažkas, per kurį pasaulis, ir visų pirma mūsų pačių pasaulyje bus atveriamas...“ – rašė jis apie rašytoją, žurnalistą, švietėją

¹ Juozas Girdzijauskas. Nebijokime būti savimi. Prieiga per internetą: <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/juozas-girdzijauskas.-nebijokime-buti-savimi> [žiūrėta 2015 01 02].

ir filosofą Jeaną-Marie Benoist². Tartum gedulas yra paruoštas tam, „kad mes tikėtumės iš pat pradžių...“³.

Vilniaus universiteto profesorės emeritės Viktorijos Daujotytės kalba atsisveikinant su rašytoju Romualdu Granausku Vilniaus Antakalnio kapinėse 2014 metų spalio 30 dieną liudija nepaprastą ir unikalią kultūrinės savasties tradiciją kaip senosios lietuvių baltų pasaulėjautos, senojo religinio pasaulėvaizdžio įprasminimą, išsiskiriantį „labai stipria menine kalba, stipriu empatiniu santykiu“⁴ ir išliekantį kaip prasminga gija tarp pasiliekančiųjų ir išėinančiųjų.

Iš Romualdo Granausko teksto „Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių“:

Tą rytą, kai Daukantas išėjo į Vilnių ir basos jo kojos palietė vieškelio dulkes, visi Žemaitijos juodvarniai pakilo nuo medžių viršūnių. Kaip juodas debesis jie apsupo jam galvą, – kaip juodas ir tylus debesis, ir nė vienas neišdavė balso, o sparnais kuo tyliausiai sklendė per orą. Jų visko mačiusios akys labai nustebusios žiūrėjo žemyn, kur pilkame vieškelio fone judėjo maža žmogaus figūrėlė, – iš aukštybių žmogus toks mažas, o vieškelis toks ilgas, kad net iš čia, iš po debesies, jo galo ir pabaigos neįmanoma įžiūrėti, – kada tu nueisi, kaip tu nueisi, kur tu sustosi? Jie, išgyvenę Žemaitijoje žilus šimtmečius, nė vienas dar nebuvo matęs, kad toks jaunas žmogus taip toli pasiryžtų: į ateities miglas, į kasdienybės vargus, į gyvenimo skurdą, į gūdžiausią vienetę, į sunkiausio darbo vergiją. Žemaitija maža, tačiau pėsčias nei per dieną, nei per dvi jos nepereisi, todėl net kelias dienas lydėjo juodvarnių pulkas Daukantą, nakvodamas tose vietose, kur ir jis nakvojo, gerdamas iš tų upių, kur ir jis gėrė. Neatstodamas sekė per didžiąsias Rietavo girias, o kai jis išėjo iš jų, sutūpė pakraščiuose priešais Lietuvą, priešais didžiąsias lygumas, nubėgančias Kauno pusėn, Vilniaus link, kur net jie, pajūrio paukščiai, niekada nėra buvę. Jau nebe žemaičių, jau lietuvių, jau kalnėnų kvapus iš ten nešė vėjas, o Daukantas palengva vis tolo vieškeliu, vis mažėdamas ir nykdamas. Ir tik tada, kai vos bebuvu matyti, pats juodžiausias iš juodvarnių vieną vienintelį kartą garsiai krunktelėjo: nors atsigrėžk, žmogau, į gimtąją pusę, nusiimk kepurę ir nuleisk galvą, jeigu neužmiršai, kad mirsi. O Daukantas išgirdo, sustojo ir ne tik nuleido galvą, bet dar ir žemai nusilenkė. Ir vėl nuėjo tolyn, toks mažas ir nepalaužiamas. Bet juodvarniai dar neskrido atgal, nors neartimas kelias laukė jų pačių, tupėjo ir žiūrėjo į padebesius, kur, jų manymu, kažkas turėjo pasirodyti!..

Ir pasirodė. Nuo Vilniaus pusės. Perėmė Daukantą. Priėmė. Sujungė su Lietuva.

Ir mūsų akys žvelgia į dangų, mes laukiame ženklų – paskutiniųjų išlekiančių paukščių, Vėlinių, Ilgių metas. Marcelijų Martinaitį išleido grįžtantys gandrai, Romualdą Granauską – paskutiniai išlekiantys paukščiai. Yra, kas juos mato. Yra. Galiausiai juos mato mitas, svarbiausias pasakojimas, kuris visada prasideda iš pradžios ir nežinoma jo pabaiga. Granauskas savo tekstu apie Daukantą, iš Žemaitijos lydimą į Vilnių,

² Jacques Derrida. *The Work of Mourning*. Ed. by Pascale-Anne Brault & Michael Naas. Chicago & London: Chicago University press, 2001, p. 107.

³ Ten pat, p. 146.

⁴ Viktorija Daujotytė. Prieiga per internetą: http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/nelaimes/po-sunkios-ligos-mire-rasytojas-romualdas-granauskas.htm#.VWyFLM_tmko [žiūrėta 2014 12 16].

ir ne tik juo, ir pats įsirašė į mitą, tapo ir vis labiau taps jo veikėju. Mitas atlydėjo mus nuo Vilniaus universiteto, kur palikome Daukantą, atlydėjo, bet nesugrąžino vieškeliu atgal, kur Mosėdžio akmenys, kur senasis Šauklių kaimas, abipus seno kelio, kur gilus Erlos slėnis, kur raudoni miškai, kur gyvybės ir mirties kryžiai. Bet juk iš ten Granauskas niekur ir nebuvo išėjęs. Teisėta yra ištarti, kad Granauskas yra lietuvių Faulkneris, savo gimtinę transformavęs į ypatingą erdvę, kurioje vystosi visi pagrindiniai jo kūrybos siužetai, dramos, tragedijos ir komedijos. Iš ten, iš upių vingių, duburių ir sietuvų, iš tamsių miško linijų horizonte, iš raudono ant balto yra Granausko sakiny, vingrus lyg žaltys, visai paviršiuje, kur jo genties žmonės dar atpažįsta daiktus, judesius, gestus, ir taip giliai, kaip giliai gali būti pasakojimas, perėmęs giliausią nežinomybę. Tie dvylika juodvarnių, lydinčių Daukantą iš Žemaitijos į Vilnių, kaip tai gali būti, kaip tai įmanoma, kaip įmanomas toks ryškus, toks gyvas pasakos-mito atsiminimas, toks savaiminis herojaus perkeitimas, kaip įmanomas tas sakiny, vienu metu ir einantis senu vieškeliu į vargą, į nežinomybę, ir lyg skrendantis, pilnas polėkio, aistros, žinojimo kas ir kaip.

Nuo jūros, iš Daukanto ir Valančiaus krašto, nuo Žemaičių plento į lietuvių prozą pačiu sunkmečiu plūdo stipri banga: Juozo Apučio, Romualdo Granausko, Petro Dirgėlos, Eugenijaus Ignatavičiaus. Kartu su Bite Vilimaite, Vanda Juknaite buvo atverta nauja lietuvių prozos perspektyva, įveikusi paviršinį socrealizmą.

Palyginti anksti pasiekta Granausko kūrybos branda („Jaučio aukojimu“, „Duonos valgytojais“), „Gyvenimo po klevu“ slenkstis dar paaukštintas; etapinis lietuvių prozos kūrinys, kuris sujungė du ratus: magišką, iš jaučio aukojimo laiko išlikusį žmogaus, medžio, viso, kas gyva, ryšį ir tikrovišką, sutelktą į baugiai sovietizmo nualinto kaimo padėtį, į senos, išmintingos moters jauseną.

Granausko kūryba turi savo erdvę ir laiką, maždaug nuo Daukanto, Valančiaus iki mūsų dienų, nuo Mosėdžio akmenų, kuriuos padėjo rinkti daktarui Vaclovui Intui, iki Vilniaus bokštų. Akimis aptikdavau, kur žymėtas akmuo gali gulėti, jei bijodavau judinti, užkasdavau – ligi kito laiko; paliudiju, kad išliktų. Lyg Daukanto atvertas ir mitinis laikas, senojo lietuvių kultūrinio ir religinio pasaulėvaizdžio lūžis, itin skaudus žemaičiams, kuršiams, vakarinėms gentims. Apysaka „Jaučio aukojimas“, parašyta praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio viduryje, yra išpūdingas to pasaulėvaizdžio paminklas. Išėjęs svarbiausią prigimtinės kultūros mokyklą ir baigęs bent kelis savo vaizduotės universitetus, Granauskas suvokė, kad svarbiausia žmogaus pasaulio žymė yra šventumas. Kur nebėra šventumo, gyvenimas senka ir nyksta. Šventumo formos kinta ir keičiasi. Šventas yra žynio aukojamo gyvulio kraujas, šventas yra pačių užsi- augintos duonos valgymas ištuštėjusiame pokario gyvenime, šventas yra veiksmas, kurį atlieka senas, paliegęs tėvas Vėlinių vakarą po aukšta egle, ant akmenio slapta deginantis žvakę savo miške žuvusiam sūnui (apsakymas „Vėlinės“), šventos medinės žemaičių bažnytelės.

„Šventųjų gyvenimais“ (2013) Granauskas atvėrė naują šventumo erdvę – traagišką, groteskišką nelaisvos Lietuvos gyvenimą iki stebuklingai švytinčios šviesos pakelia šventieji, tie patys, to paties gyvenimo žmonės, ištikimi iš meilės, pasiaukoję iš pareigos saviesiems. Arba tiesiog gyvenantys taip, kad neišduotų patys savęs. Klasikų klasika yra apsakymas „Jedzė“, lyg sugrotas iš dviejų partitūrų – lietuviškos ir žemaitiškos, į lietuvių bendrinę kalbą meistriškai, granauskiškai įpinant žemaičių kalbos ir jausenos gijas, sukuriant ypatingą teksto jautrumą. Du seni, du vieniši susieina bendroms Kūčioms. Vyras pasiaiškina: „Aš tau taip pasakysiu: ir Kūčios, ir Visi Šventi nėra kokios šventės, tiktai nervams skaudinti. Paliecta namuos keistai kaip bažnyčioj“. Šitas sakinyš liks įrašytas lietuvių kalbos žodynuose ir gramatikose. „Šventųjų gyvenimai“ – kūrybingiausia metų knyga – titulas rašytojui, įžengusiam į savo aštuntojo dešimtmečio pusę. Sulaukti senatvės ir neprarasti kūrybos galios, ko dar gali trokšti išmintingas žmogus. Ant lazdos pasirėmusio, žilo, niūraus, bet kartais ir nusišypsančio Granausko veidas išliks atmintyje kaip koks Kristijono Donelaičio Senis („Brošiūra apie separacijos naudą“) ar Vinco Krėvės Lapinas. Veidas žmogaus, kuris mokėjo ne tik skaityti, rašyti, griežti smuiku, dainuoti, bet ir viską, ko reiktų gyvenimui, pasidaryti savo rankomis, netgi taip, kad būtų gražiai; sakysim, stalėlį, stovintį moters kambaryje, o ant jo ne tik kvėpalų buteliukai, bet ir pamerktas žiedas...

Posūkis į autobiografinę beletristiką, į galias savo patirties perkasas. Tik visa da taip, kad matytųsi ne tas, kuris viską mato, o tai, ką jis mato. Kitus žmones, šventus ir nelabai, amžiną gamtą, amžinus vandenis. Tas, kuris viską matė, pats liko neatsivėręs, jokio krypsnio link asmeniškiesnio gyvenimo, link neišvengiamai skaudžių jo komplikacijų. Kaip ir Marcelijaus Martinaičio biografiniuose užrašuose – pagal principą: žinau, kad ant kalno yra tas šaltinis, ir man užtenka, ko ten laiptoti. Žinau, kad tas šaltinis yra manyje, žinau, ir man to užtenka. Vaikystė, paauglystė yra labai bendras laikas, kad ir smulkiau papasakotas. Ar tai žemaičių pasaulėvokos žymė, įgimtas jų slaptumas, uždarumas? Ar dar kažkas giliau, kur slypi mūsų kaltės patiems artimiausiems, tai, ko niekam nepavyksta išvengti, tik ne visi tai jaučiame. Paskutiniu metu Granauskas rašė taip, lyg su kažkuo grumtųsi, lyg turėtų su kažkuo atsiskaityti, atsilyginti.

„Trečias gyvenimas“ – bijau sakyti, kad tai paskutinė knyga, tikriausiai ne, jau įsukta geriausių metų knygų rinkimo rato. Tebūnie, Romualdai, Tau dar trečias gyvenimas, tas, kuris yra visų svarbiausias, tas, kuriame susidarinėja kad ir trūkinėjantys žmogiškųjų prasmų ratilai. Tu žinotai, kad gyvenimas susidaro iš smulkmenų, kartojai, kad tą išmintį perėmei iš savo mokytojos. Vis labiau smulkmenom domėjaisi, smulkiais detalėmis, detalytėmis begalinio iškalbumo.

Keistai šmėsčioja: nuo 1995 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Ne taip, tik sugrįžęs. Buvo pasitraukęs iš principo – pjudo Justina Marcinkevičių, o sąjunga negina. Principų žmogus. Lietuvos valstybės žmogus, kuriam buvo labai svarbu, kad ta valstybė būtų, kad būtų teisinga, kad žmogų gintų.

Buvo patyręs ir supratimą, ir gynybą. Nebūtų kitaip užaugęs ir išaugęs, juk ilgai buvo mažiukas, mažiausias klasėje. Ar yra dar mūsų kultūroje žmogus, kuris savo mažytėje mokykloje būtų turėjęs net tris geriausius pasaulyje mokytojus? Verta ir patiems gabiausiems rinktis mokytojų ir todėl, kad taip gražiai, taip prasmingai ją jautė Granauskas, ir pats mokytojavęs.

Granauskas. Rupi, rupiausia realybė, prie pat akių priartinta kasdienybė, peršviesta maginio kristalo šviesos. Ta

šviesa – iš didžiosios gamtos ir žmogaus vienybės: savo gyvenimo žygiui Daukantas turi būti palaimintas juodvarnių, tų pačių dvylikos – iš seniausios mūsų pasakos. Ta šviesa iš žmogaus prigimties, stebuklingoji *lumen naturale*. Ta šviesa iš nuojautos ar ir žinojimo, koks stebuklas yra žmogaus gyvenimas. Ir to stebuklo nesunaikina baugūs įvykiai, žudynės, išdavystės. Neįveikia ir ligų prislėgtos senatvės, nei šiurpios vienatvės. Žmogus žino, kad ir vienatvė – jo turtas, tad perspėja save ir kitus. „Nereikia vienatvės paleisti į pasaulį už tų rūkų, ji ten bus nesuprasta ir išjuokta“ („Rūkas virš slėnių“). Nereikia vienatvės paleisti, reikia prisijaukinti ją kaip seserį, kaip seserį darbininkę. Juk sendamas, sirgdamas, vienišėdamas Granauskas rašė vis labiau, kasmet po knygą ar net dvi. Nebeišėjo iš kambario, tad gyvenimas pats, lyg lydymas dvylikos juodvarnių, plūdo iš jį iš atminties. Neįmanomo stiprumo atminties žmogus: primerkiu akis ir matau – Romualdo formulė. Lyg po primerktais vokais slėptųsi pats giliausias gyvenimas, jei tik ir šerkšnas, staiga suspindęs ant beržo šakos. Prozininkas, visad jautęs poeziją, deklamavęs Salomėją Nėrį, o labiausiai Joną Strielkūną, savo dvasios brolių:

Aš namų neturiu.
Aš nemoku dainų.
Aš trumpam atėjau.
Aš ilgam išeinu.
Mano mažas brolau,
Aš žinau, ko tyli.
Baisiai aukštas dangus,
Baisiai žemė gili.

Baisiai žemė gili, broliai. Baisiai, seserys. Bet juk viskas iš jos, motinos, gilumo.

Fermata, ar žinai, kas yra fermata, paklausė kartą, ne, nežinau, tik – kad iš muzikos. Bet žinau, kad troškai būti smuikininku, kad vadovavai savo sukurtiems orkest-

rams. Argi kitaip būtum galėjęs parašyti „Muzikantus“, tą rekviem pokario skausmui, begalinio jautrumo. Tik jaučiantiems, tik ir iš pauzės viską suvokiantiems. Fermata – natų ženklas, kad reikia pailginti pauzę, pratęsti pauzės trukmę.

Tai tik fermata, tik pailginta pauzė tas mūsų stovėjimas prie Tavo kapo duobės, Romualdai, tas mūsų bandymas dar kažką Tau pasakyti.

Pasakyti Tau, neįsivaizduojamo vidinio kalbamo žmogui: kalbos imperijos valdovui, galėjusiam pranešti: „Aš kalboje gyvenu“. Ir patikslinti: „Gyvenu vienu metu dviejose vietose: kūnas – Lietuvoj, dvasia kalboj. Pirmasis niekada negalėjo pasigirti, kad vartosi kaip inkstas taukuose, užtat antroji niekuomet nesiguodė, kad jai šalta, nejauku, negera, kad nenorėtų gyventi. Mudu su ja taip ir esam susitarę: paskutinis žodis, kurį dar galėsiu išstarti su ja atsisveikindamas, bus gimtasis. Kitokio ji ir nesuprastų. Niekuomet ji nebuvo išvaryta kaip šunelis į šaltą lietų, niekuomet nesiglaustė svetimose tarpupurtėse.“

Ir mes, Tavo tauta ir Tavo gentis, atsisveikiname su Tavimi, tardami gimtuosius žodžius, pirmiausia tuos, kuriuos Tu ištarei mums, lyg nušveisdamas laiko rūdis, lyg atidengdamas jų tamsų sidabrą, jų juodvarnišką žvilgėjimą. Tavo gimtasis žodis pirmiausia yra lyg paukštis, pakilęs iš Šauklių, iš Erlos slėnio, iš Tavo sietuvų, išduburkių. Kaip daigų sėklų pribarstei prigimtinių žodžių ir „Trečiame gyvenime“: žemaičiai susirenka juos, laiko saujose, vis pakeldami prie akių: jiesti, šolėni, pakūgi, kopstis, šaki, ragis, Kalnį... Ir kartu su visa lietuvių tauta jaučia kaltę, kad buvo ir lieka maži, suvargę, kad ir pačių savo talentingiausių vis dar nepajėgia iškelti į bendrą žmonių pasaulio aukštį, talentui priklausantį.

Dar tikra, bet jau pakeliui į mitą, kad paskutinę gyvenimo sekundę Romualdai Granauskui jo vertėjo į italų kalbą buvo ištarta: „Čiau, Maestro...“

Kaip aukščiausio rango kalbos Muzikantui, pasakojimo orkestro Vadovui.

In memoriam to Romualdas Granauskas

Solemn funeral poems, songs or short instrumental pieces, also called threns, mourning the dead were already created in ancient Greece to say the final goodbye to one who has passed away, to express respect towards him, to praise his life and works, to evaluate his creation and merit, to express sorrow, and to comfort relatives. Funeral oration and poetry works were written in honour of the deceased, rhyming tombstone inscriptions called epitaph or epicedia – chants that cannot be repeated – and other laments were created specifically for funerals. Different genres of the mourning poems in ancient Rome established a broad and manifold canon which became very popular in the Renaissance and Baroque cultures.

Presently, we experience an atrophic form of memory. Living in a hurry we forget to find time to stop, take thought and look into the eyes of eternity, saying goodbye to our dead. Remember the words of professor Juozas Girdzijauskas: „I think about death from the days of my youth. Until now I approach life from this perspective, looking back at the past more and more frequently, and rendering an account to myself: who am I, what is waiting for me. Every year I regret even more that sunset approaches. This is the grand secret that I can't stop thinking about. And I will not go through this. Although I am not a poet, if only I could say:

I look forward to you death, scary secret,
on the terrible doorstep of day and night –
wait for you trembling.“¹

In incredible book *The Work of Mourning* Jacques Derrida perpetuates the memory of his deceased friends – Roland Barthes, Giles Deleuze, Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Paul de Man and others – wandering in deep insights between friendship, loyalty, finality, and mourning. „The world [is] suspended by some unique tear... reflecting disappearance itself: the world, the whole world, the world itself, for death takes from us not only some particular life within the world, some moment that belongs to us, but, each time, without limit, someone through whom the world, and first of all our own world, will have opened up...“² – he writes about writer, journalist, educator and philosopher Jean-Marie Benoist. As if mourning is ready to „that we expect from the very beginning...“³

The speech given by Vilnius University professor emeritus Viktorija Daujotytė in the Antakalnis cemetery on the 30th of October 2014 says goodbye to writer Romualdas Granauskas and witnesses a remarkable and unique cultural tradition, which gives us the sense of the ancient Baltic worldview, old Lithuanian culture with its distinctive „very strong artistic language, strong empathic relation“⁴, and remains as the meaningful thread between those who stay and those who leave.

¹ Juozas Girdzijauskas. Nebijokime būti savimi, <http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/juozas-girdzijauskas.-nebijokime-buti-savimi> [žiūrėta 2015 01 02].

² Jacques Derrida. *The Work of Mourning*. Ed. by Pascale-Anne Brault & Michael Naas. Chicago & London: Chicago University press, 2001, p. 107.

³ Ten pat, p. 146.

⁴ Viktorija Daujotytė, http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/nelaimes/po-sunkios-ligos-mire-rasytojas-romualdas-granauskas.htm#.VWyFLM_tmko [žiūrėta 2014 12 16].

POKALBIAI APIE
VERTYBES

„Kažko vis trūksta, kažko vis negana“

Menininkas Artūras Raila – žinomas šiuolaikinio meno atstovas, objektinio meno, instaliacijos ir meninio tyrimo vienas pradininkų Lietuvoje, įgyvendinęs daugybę projektų tėvynėje ir užsienyje. Viena iš svarbių Railos kūryboje visada buvo *atminties* kategorija, vienokiais ar kitokiais pavidalais, aspektais dalyvaujanti joje, kartais netgi meninius projektus „surišanti“. Kęstutis Šapoka kalbasi su Artūru Raila apie keletą projektų, kuriuose kolektyvinės ar subjektyvios atminties kategorijos buvo svarbios arba netgi svarbiausios. Menininkas pasakoja apie subjektyvios atminties rekonstrukcijas, subjektyvios ir kolektyvinės atminties santykio problematiką, kaip atminties kategorija funkcionuoja projektuose, kaip daro jiems įtaką. Interviu įdomus ir informatyvus tuo, kad apie *atmintį* kalbama ne iš akademinų, o iš kiek kitos, specifinės menininko pozicijos, kai atminties kategorija įaudžiama į meninį procesą, tyrimą ir netgi neretai tampa vienu iš meninio projekto, proceso katalizatorių.

KĘSTUTIS ŠAPOKA: Norėčiau tavęs paklausinėti apie projektus, kuriuose vienaip ar kitaip buvo išpainiojusi atminties kategorija.

ARTŪRAS RAILA: Taip, buvo keli projektai. „Pirmapradis dangus“ (2002), „Kažko vis trūksta, kažko vis negana“ (2001–2003), iš dalies „Žemės galia“ (2005–2012). Taigi tik „Pirmapradis dangus“ tiesiogiai susijęs su atminties rekonstrukcija. Tuo metu man buvo svarbu pamatyti, kas atsitinka atminčiai, kai grįžtu į tą pačią erdvę po daugybės metų. Buvau nutaikęs ir tą patį laiką, t. y. žiemos pradžią. Tarp socialinio pobūdžio projektų 2002 metais grįžimas į Telšius man buvo tarsi savotiška terapija. Įvykiai, kurie anais laikais atrodė labai dramatiški, dabar iš naujo talpinami vis naujame žinojime, atsivėrė romantiškoje ramybėje.

K. Š.: Ar galėtum trumpai atpasakoti šio projekto kontekstą? Kokį konkrečiai įvykį bandai atkurti?

A. R.: Tai įvyko 1980 metų rudenį (lapkričio pabaigoje) Telšiuose. Nerašiau dienoraščio ir nepasizymėjau tikslios datos, nes tuo metu maniau, kad šis įvykis išliks atmintyje „amžinai“. Išėjau iš kambario, kurį tada nuomojaisi (buvau studentas, aštuoniolikmetis), į siaurą Čiurlionio gatvelę. Slystelėjau pirmuoju ledu, pasižiūrėjau aukštyn į dangų. Žvaigždės buvo švarios, šaltos ir be jokios mėnesienos. Tiesiog vaikus ledinis rudens dangus. Lapų jau nebuvo, sniegas dar nebuvo pasirodęs, savotiška tarpinė būseną. Tada akies kraštu, periferiniu žvilgsniu, pastebėjau banguojančią šviesos taškų liniją. Reginys buvo blankus, lyg „stereo“ vaizdas, kadangi tos švieselės nebuvo taip toli kaip žvaigždės ar lėtai slenkantys lėktuvai. Tačiau lyg ir ne paukščiai. Tuo metu man netgi atrodė, kad galėčiau nustatyti atstumą ir kad tie šviesos taškai turėtų būti gerokai didesni nei paukščiai. Pagalvojau, kad galbūt – tai